

SANAT VE BİLİM ÖZGÜRLÜĞÜ

Zafer GÖREN¹

ORCID ID: 0000-0001-7115-1496

ÖZET

Anayasanın 27. maddesinin II. fıkrasında yer alan, yayma hakkının Anayasanın değiştirilmesi mümkün olmayan maddelerinin değiştirilmesini sağlamak amacıyla kullanılmayacağına ilişkin kural, özel bir sınırlama nedeni olmayıp, faaliyetin sanat amaçlı, sanatsal nitelikli olması zorunluluğunu vurgulayan, özgün (çekirdek) Anayasayı korumak amacını taşıyan temel hak içeriksel bir sınırdır. Sanat özgürlüğünün diğer temel hak içeriksel sınırlarını, başkalarının hakları, özellikle başkalarının onuru ve kişiliğinin korunması oluşturur. Almanya F. Anayasa Mahkemesine göre bilim, içerik ve şekil olarak gerçeğin elde edilmesinin sağlanması için ciddi ve planlı her türlü faaliyet olarak kabul edilmektedir. Bilim, araştırma ve öğretimi öğelerinden oluşur. Bilimin iki ortaya çıkış biçimi olan araştırma ve öğretimin içeriği, Devlet tarafından katı kurallara bağlanamaz ve onların Devlet tarafından bilimsel denetimi yapılamaz. Bilim özgürlüğü Üniversiteler dışında ve içinde bilimsel faaliyette bulunan herkesi koruma alanı içine almaktadır.

Anahtar Kelimeler: *bilim özgürlüğü-sanat özgürlüğü*

FREEDOM OF ART AND SCIENCE

ABSTRACT

The rule in Article 27 Clause II of the Constitution, defining that right to disseminate cannot be exercised for the purpose of changing the unamendable articles of the Constitution, is not a specific ground for limitation but an inherent limitation of fundamental right which aims to protect the original (core) Constitution and emphasizes the necessity that the activity should be artistic and have the purpose of art. Other inherent limitations of freedom of arts are related to the rights of others and especially the protection of the honor and personality of others. According to the Constitutional Court of Federal Germany, science is accepted as serious and planned activities of all type in order to reach the reality in terms of content and form. Science is formed of research and doctrine elements. As the emerging forms of science, the contents of research and doctrine cannot be governed with strict rules and cannot be checked scientifically by State. Freedom of science protects everyone dealing with scientific activity both in and out of the universities.

Keywords: *Freedom of Art, Freedom of Science*

¹ *İstanbul Ticaret Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Kamu Hukuku Bölümü, Prof. Dr., zgoren@ticaret.edu.tr*

I. SANAT ÖZGÜRLÜĞÜ

1. Konusu, Gelişimi ve Tanımı,

Sanat özgürlüğünün garantisi, sanatsal faaliyetin metotlarını, içeriğini ve eğilimini etkileyen, sanatsal yaratıcılığı sınırlandıran genel bağlayıcı kurallar konulmasının yasaklanması amacını taşımaktadır (BVerfGE 30,173,190).

Sanat Özgürlüğü Anayasanın 27. maddesinde düzenlenmiştir.

Anayasanın 27. maddesine göre:

"Herkes, bilim ve sanatı serbestçe öğrenme ve öğretme, açıklama, yayma ve bu alanlarda her türlü araştırma hakkına sahiptir.

Yayma hakkı, Anayasanın 1 inci 2 inci ve 3 üncü maddeleri hükümlerinin değiştirilmesini sağlamak amacıyla kullanılamaz.

Bu madde hükmü yabancı yayınların ülkeye girmesi ve dağıtımının kanunla düzenlenmesine engel değildir."

Bu maddenin ikinci fıkrası, maddeye Milli Güvenlik Konseyi Anayasa Komisyonu tarafından eklenmiştir.

Maddenin gerekçesinde:

"Bu hüküm gereği olarak, bilim ve sanat hürriyetini kullanan kişinin, bilim ve sanatın öz niteliği olan objektifliğe riayeti şarttır" denilmektedir.

Maddenin üçüncü fıkrasında yer alan özel sınırlama ise:

"Bilindiği gibi yabancı kaynaklı yayınlar, bütün ülkeler mevzuatında, denetim altında tutulmakta; diğer bir deyimle yabancı kaynaklı yayınların çeşitli mülahazalarla ülkeye girmesi yasaklanabilmektedir." açıklamasıyla gerekçelendirilmektedir.

Gerekçeye göre, bu tür bir denetim tedbiri, bilim ve sanat hürriyetinin ihlali sayılmamak gerekir.

Almanya F. Anayasa Mahkemesine göre, **modern Devletin** görevi aynı zamanda **özgür bir sanat yaşamını** korumak ve özendirme. (BVerfGE 36, 121 vd.; BVerfGE 67, 213.)

Ancak Almanya'da öğretilde bundan bireysel sanatçılar için Devletten bir yardım ve destek **isteme hakkı doğmayacağı**, Devletin bu görevini eşitlik ilkesinin tanıdığı takdir yetkisi çerçevesinde yerine getireceği vurgulanmaktadır. (Maier, 1993, s. 11)

Oysa Anayasamızda Sosyal ve Ekonomik Haklar ve Ödevler Bölümünde yer alan 64. madde, sanatın ve sanatçının korunmasını Devletin **sosyal görevlerinden** biri olarak somutlaştırmıştır. Bu maddeye göre:

"Devlet, sanat faaliyetlerini ve sanatçıyı korur. Sanat eserlerinin ve sanatçının korunması, değerlendirilmesi, desteklenmesi ve sanat sevgisinin yayılması için gereken tedbirleri alır."

Maddenin gerekçesinde:

"Devletin sanat faaliyetlerini himaye etmesi, sanat eserlerini korunması, değerlendirmeye çalışması, desteklemesi; sanatçıları korunması, Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren Türk Devlet hayatının geleneklerine dahil olmuştur.

Anayasada yukarıda belirlenen konularda Devlete **ödev** yüklenmesi, özellikle bu geleneğin teyidi mahiyetindedir.

Sanatçılara ve sanata verilen önemin geliştirilmesi ise bu maddenin ana hedefidir. (**Devlet sanatçıyı korur**) ifadesi **Türk Devletinin** gelecek yıllardaki bu alandaki **ödevlerinden en önemlisine** işaret etmek üzere maddeye alınmıştır". denilmektedir.

Sanat özgürlüğünün **konusu** sadece resim, heykel, müzik, edebiyat gibi klasik alanlar değil her türlü manevi-düşünsel bir yapının şekillenmesidir.

Sanatın genel olarak bir **tanımını** yapmak mümkün değildir. Önce sanatçının sübjektif değerlendirmesi, duygusu ve duraksamalı durumlarda sanat konusunda yetkili bir üçüncü kişinin kararı tanımlamaya ışık tutabilir.

Oldukça soyut ve değişim yeteneğine sahip olan sanat alanında Devlet, **objektiflik ve hoşgörü ilkesini** uygulamalıdır. (Maier, 1993, s. 141)

2. Koruma Alanı ve Sınırları

Sanat özgürlüğünün **koruma alanı**, hem sanatsal faaliyetin kendisini (**eser alanı**), hem sanat eserinin reklamının yapılmasını, yayılmasını (**etki alanı**) kapsamaktadır. (Maier, 1993, s. 141)

27. maddenin II. fıkrasında yer alan yayma hakkının Anayasanın değiştirilmesi mümkün olmayan maddelerinin değiştirilmesini sağlamak amacıyla kullanılmayacağına ilişkin kural, özel bir sınırlama nedeni olmayıp, faaliyetin **sanat amaçlı, sanatsal nitelikli olması zorunluluğunu** vurgulayan, **özgün** (çekirdek) **Anayasayı** korumak amacını taşıyan temel hak içeriksel (Gören, 2019, s. 30, 453) bir sınırdır. Bu kuralla "**temel hakkın koruma alanı**" belirginleşmektedir. (Gören, 2019, s. 476)

Sanat özgürlüğünün diğer temel hak içeriksel sınırlarını, **başkalarının hakları, özellikle başkalarının onuru ve kişiliğinin korunması** oluşturur.

1982 Anayasası 27. maddenin son fıkrasında 1961 Anayasasında bulunmayan özel bir sınırlama getirmiştir:

"Bu madde hükmü yabancı yayınların ülkeye girmesi ve dağıtımının kanunla düzenlenmesine engel değildir".

Yani yasayla yabancı yayınların ülkeye girmesi ve dağıtılması bakımından ek sınırlamalar getirilebilecektir. Ancak öğretilerde bu istisnanın, düşünceyi açıklama ve yayma özgürlüğü bakımından gözetilmesi gereken genel ölçüler çerçevesinde uygulanması gerektiği vurgulanmaktadır. (Soysal, 1987, s. 221)

Ulusal sınırları aşan iletişim özgürlükleri ve olanakları açısından, yabancı yayınların ülkeye girmesi ve dağıtımının kanunla düzenlenip sınırlandırılmasının uygulamada güçlük doğuracağı açıktır.

Sinema, müzik-video ve tiyatro yapıtları, sanat özgürlüğünün konusunu oluşturmalarının yanında düşünce ve kanaatleri açıklama özgürlüğünü de ilgilendirmektedir. Bu nedenle bu alandaki düzenlemeler düşünce ve kanaatleri açıklama özgürlüğünü de zedeleyebilir. (Kaboğlu, 1999, s. 306)

Sinemanın, sanat özgürlüğünün konusunu oluşturmakla birlikte, film yapımcıları ve dağıtıcıları açısından da girişim özgürlüğü boyutu vardır. (Kaboğlu, 1999, s. 306)

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi md.10 f. I son cümleye göre, "Devletler, radyo, sinema veya televizyon işletmelerini bir izin sistemine tabi tutabilirler".

Radyo-televizyon, sinema ve benzeri yollarla sanat eserlerinin yayımlanmasının, düşünceyi açıklama ve yayma özgürlüğünün konusunu oluşturması açısından 26. maddenin özel sınırlama nedenleri devreye girmektedir.

26. maddenin birinci fıkrasının son cümlesinde de:

"Bu fıkra hükmü, radyo, televizyon, sinema veya benzeri yollarla yapılan yayımların izin sistemine bağlanmasına engel değildir." kuralı yer almaktadır.

Anayasanın 26. ve 27. maddelerindeki özel sınırlamalar ve içeriksel sınırlamalar, senaryo incelenmesini, filmin çekimi ve tamamlanmasından sonrasını kapsayan bir denetim sistemiyle somutlaştırılmaktadır. (Kaboğlu, Anayasa Hukuku Dersleri, Genel Esaslar, 2009, s. 309)

II. BİLİM ÖZGÜRLÜĞÜ

1.Konusu, Gelişimi ve Tanımı

Bilim özgürlüğü sanat özgürlüğü ile birlikte Anayasanın 27. maddesinde düzenlenmiştir.

Bilim ve sanat özgürlüğüne ilişkin olarak 1961 Anayasasının hazırlanışında 1948 tarihli İtalya ve 1949 tarihli F. Almanya Anayasalarının örnek olarak alındığı, 1961 Anayasasının 21. maddesinin gerekçesinde açıkça belirtilmiştir. (Hirsch, 1966, s. 100) (Tanör, 1994, s. 90)

Almanya F. Anayasa Mahkemesine göre **bilim, içerik ve şekil olarak gerçeğin elde edilmesinin sağlanması için ciddi ve planlı her türlü faaliyet** olarak kabul edilmektedir. (BVerfGE 35,79,113)

Yine Almanya F. Anayasa Mahkemesine göre, her temel hak taşıyıcısı, bilimsel verilerin elde edilmesi ve iletilmesi sürecindeki Devlet müdahalelerine karşı bir savunma hakkına sahiptir (BVerfGE 35,79,112 vd.).

Bilim, gerçek bilgilerin **ciddi**, belli bir bilgi düzeyine dayanarak, **planlı** ve **tenkitçi** bir düşünce ile elde edilmesi faaliyetidir. (Schlink, 1986, s. 162)

Anayasa Mahkememiz tarafından bilimsel çalışma, “**yalnız aklın ve gözlemin biçimlendirdiği bir çalışma**” olarak tanımlamıştır. (E.1969/31, K.1971/3, Kt. 12.1.1971; E.1982/2 (parti kapatma), K.1983/21, Kt. 25.10.1983)

Bilim, araştırma ve öğretici öğelerinden oluşur. Bilimin iki ortaya çıkış biçimi olan araştırma ve öğretinin içeriği, Devlet tarafından katı kurallara bağlanamaz ve onların Devlet tarafından bilimsel denetimi yapılamaz. **Bilim özgürlüğü Üniversiteler dışında ve içinde bilimsel faaliyette bulunan herkesi koruma alanı içine almaktadır.** (Maier, 1993, s. 141)

Anayasanın 27. maddesi Devletle bilim arasındaki ilişkiyi belirleyen bir ilke içermektedir. Bu ilkenin bir başka yansımasını Anayasanın 42. ve 130. maddeleri oluşturmaktadır. Bu kurallardan Devletin, personel ve finansal kaynakların sağlanması yoluyla fonksiyon yeteneğine ve bilimsel özerkliğe sahip bir bilim örgütünü güvence altına almak ödevi doğmaktadır.

2. Koruma Alanı ve Sınırları

Sanat özgürlüğünde olduğu gibi, 27. maddenin II. fıkrasında yer alan sınırlama, özel bir sınırlama nedeni olmayıp, özgün Anayasayı korumayı ve bilimsel faaliyetin, "gerçeğin

elde edilmesi amacı"nı saptırmaması ödevini belirgin kılmayı hedeflemektedir. Temel hakkın "**koruma alanı**"nı belirginleştirmektedir. (Gören, 2019, s. 30, 453, 476)

1961 Anayasasının ilk şeklinde, Üniversitelerin bilimsel ve idari özerkliğe sahip kuruluşlar olduğu öngörülmüyordu.

120. maddenin ilk şeklinde, I. ve II. fıkralarda aşağıdaki kurallar yer alıyordu:

"Üniversiteler, ancak Devlet eliyle ve kanunla kurulur. Üniversiteler **bilimsel ve idari özerkliğe sahip** kamu tüzel kişileridir.

Üniversiteler kendileri tarafından seçilen yetkili öğretim üyelerinden kurulu organları eliyle yönetilir ve denetlenir"

1971 değişikliğinden sonra maddenin I. fıkrasında (20.9.1971-1488):

"Üniversiteler, ancak Devlet eliyle ve kanunla kurulur. Üniversiteler, **özerkliğe** sahip kamu tüzel kişileridir.", III. fıkrasında: "Üniversiteler, **Devletin gözetimi ve denetimi altında**, kendileri tarafından seçilen organları eliyle yönetilir." kuralları yer almıştır.

1971 Anayasa değişiklikleri ile Devletin denetim ve gözetimi getirilerek **bilimsel ve idari özerkliğin** yerini, **soyut bir özerklik** kavramı almıştır.

120. maddeye eklenen, Üniversite bütçelerinin genel ve katma bütçelerin bağlı olduğu esaslara uygun olarak yürürlüğe konulup denetleneceğine ilişkin yeni fıkra da (f.VII) özerkliğin **mali özerklik** olarak anlaşılmasını sağlamak amacıyla yöneliktir.

1982 Anayasasının 130. maddesinde Üniversiteler:

"Çağdaş eğitim-öğretim esaslarına dayanan bir düzen içinde milletin ve ülkenin ihtiyaçlarına uygun insan gücü yetiştirmek amacı ile; ortaöğretime dayalı çeşitli düzeylerde eğitim-öğretim, bilimsel araştırma, yayın ve danışmanlık yapmak, ülkeye ve insanlığa hizmet etmek üzere çeşitli birimlerden oluşan kamu tüzel kişiliğine ve **bilimsel özerkliğe** sahip" kuruluşlar olarak tanımlanmışlardır.

Bu maddeden 1982 Anayasasının yalnızca **bilimsel özerkliği** öngörmüş olduğu anlaşılmaktadır.

130. maddenin IV. fıkrasına göre:

"Üniversiteler ile öğretim üyeleri ve yardımcıları serbestçe her türlü bilimsel araştırma ve yayında bulunabilirler."

Öğretim üyeleri ve yardımcılarının bilimsel araştırma ve yayın özgürlüğüne ilişkin olarak bir özel sınırlama nedeni f. IV C. 2 'de öngörülmektedir:

"Ancak bu yetki, Devletin varlığı ve bağımsızlığı ve milletin ve ülkenin bütünlüğü ve bölünmezliği aleyhinde faaliyette bulunma serbestliği vermez."

Almanya F.Anayasa Mahkemesine göre: Yükseköğretimin teşkilatlanması ve üniversite konusunda yapılacak düzenlemeler **özgür bilimi gerçekleştirecek şekilde** yapılmalıdır (BVerfGE 54, 363,389) Yasa koyucu tarafından, anayasal sınırlar içinde bilim kurumlarının örgütlenmesi konusunda çağdaş reformlar yapılırken üniversitelerde görevli bilim insanlarının ve öğretim üyelerinin **bilimsel özgürlük alanlarının dokunulmazlığı korunmalıdır** (BVerfGE 57, 70, 83.)

Anayasanın 130. maddesinin gerekçesinde de, kanuna bırakılan konuların "bilimsel özerklik" ilkesi göz önünde bulundurularak düzenlenmesinin gereği vurgulanmıştır.

Anayasa Mahkemesi'ne göre üniversitelerin, **bilimsel özerkliğe sahip kamu tüzelkişileri** olarak tanımlanması ve bunların ancak yasayla kurulabileceklerinin saptanması ile güdülen amaç, siyasal çevrelerin, özellikle iktidarların ve ayrıca çeşitli baskı gruplarının, üniversite çalışmalarıyla öğretim ve eğitimi etki altında tutabilmeleri yolunu kapatmak ve bu faaliyetlerin bilimsel gerekler ve gereksinimlerden başka, herhangi bir dış etkiden uzak kalacak bir ortamda sürdürülmesini sağlamaktır (E.1990/2,k.1990/10, K.t. 13.5.1990).

Anayasa Mahkemesi, üniversitenin diğer kamu kurumlarından farklı olduğunu ve öğretim üyelerinin kamu görevlisi olmakla birlikte kendilerine özgü önem ve değerde bir meslek sınıfı oluşturduğunu belirtmiştir. (E.2010/29, K.2010/90, Kt. 16.07.2010)

1982 Anayasasına göre Üniversitelerin genel yönetimi Yükseköğretim Kurulu adını taşıyan bir merkezi kuruluşça yürütülmektedir. Yükseköğretim Kurulu 2547 sayılı 4.11.1981 tarihli Yükseköğretim Yasası ile kurulmuştur.

Anayasanın 131. maddesine göre:

“Yükseköğretim kurumlarının öğretimini planlamak, düzenlemek, yönetmek, denetlemek, yükseköğretim kurumlarındaki eğitim-öğretim ve bilimsel araştırma faaliyetlerini yönlendirmek bu kurumların kanunda belirtilen amaç ve ilkeler doğrultusunda kurulmasını, geliştirilmesini ve üniversitelere tahsis edilen kaynakların etkili bir biçimde kullanılmasını sağlamak ve öğretim elemanlarının yetiştirilmesi için planlama yapmak maksadı ile Yükseköğretim Kurulu kurulur.”

131. maddenin II. fıkrasına göre (Değişik: 7.5.2004-5170/8 md: 16/4/2017-6771/16 md.):

“Yükseköğretim Kurulu, Üniversiteler tarafından seçilen ve sayıları, nitelikleri, seçilme usulleri kanunla belirtilen adaylar arasından rektörlük ve öğretim üyeliğinde başarılı hizmet yapmış profesörlere öncelik vermek sureti ile Cumhurbaşkanınca atanan üyeler ve Cumhurbaşkanınca doğrudan doğruya seçilen üyelerden kurulur.”

Kanunun belirlediği usul ve esaslara göre; Rektörler Cumhurbaşkanınca, Dekanlar ise Yükseköğretim Kurulunca seçilir ve atanır (Anayasa md.130 f.VI; 2547 sayılı Kanun

md. 13 a ve 16 a). Bu durumda Üniversitelerin bütün yönetim organlarının atamayla göreve gelmesi esası benimsenmiş bulunmaktadır.

Bununla birlikte 130. md.'nin VII. f.'sına göre:

"Üniversite yönetim ve denetim organları ile öğretim elemanları; Yükseköğretim Kurulunun veya Üniversitelerin yetkili organlarının dışında kalan makamlarca her ne suretle olursa olsun görevlerinden uzaklaştırılmazlar."

Bilimsel bağımsızlık ve serbestliğe dayanarak Üniversiteler "**erk**" lerini, kendi "**öz**" lerinden alabilmektedirler.

Üniversite öğretim elemanları için tanınmış olan her türlü bilimsel araştırma ve yayında bulunabilme serbestliği, Anayasanın 26. maddesindeki düşünceyi açıklama ve yayma özgürlüğü ile 27. maddesindeki bilim ve sanat özgürlüğü bakımından getirilebilecek sınırlamaların sınırını oluşturmaktadır.

Buna göre bilim özgürlüğüne getirilecek sınırlamalar "Üniversitelerin **evrenseli aramak ve öğretmek** gerekçesi karşısında geçersizleşir. Anayasanın bilimsel araştırma ve yayında bulunma serbestliğine getirdiği tek sınırlamayı, Anayasanın 27. maddesinin II. fıkrasındaki sınırlama oluşturmaktadır. Bu sınırlama ise **düşünceye değil eyleme** yöneliktir (Soysal, 1987, s. 359)

KAYNAKÇA

Gören, Z. (2019). *Anayasa Hukuku*. Ankara: Yetkin.

Hirsch, E. E. (1966). *Die Verfassungen der Welt, Türkei, Bd.7*. Frankfurt am Main-Berlin.

Kaboğlu, İ. Ö. (1999). *Özgürlükler Hukuku*. İstanbul.

Kaboğlu, İ. Ö. (2009). *Anayasa Hukuku Dersleri, Genel Esaslar*. İstanbul.

Maier, W. (1993). *Staats-und Verfassungsrecht, Bd. I,3. B. Achim*.

Schlink, B. P. (1986). *Grundrechte Staatsrecht II*. Heidelberg.

Soysal, M. (1987). *100 Soruda Anayasanın Anlamı*. İstanbul.

Tanör, B. (1994). *Türkiye'nin İnsan Hakları Sorunu*. İstanbul.